

विविध विद्याशाखेतील पदवीधर विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांच्या जागृततेचा तुलनात्मक अभ्यास

संशोधक विद्यार्थी,

श्री .खुबा चंद्रकांत राठोड,

गोखले एज्युकेशन सोसायटी कॉलेज ऑफ एज्युकेशन
अॅन्ड रिसर्च, परेल मुंबई

संशोधन मार्गदर्शक,

डॉ .चेतन यु चव्हाण,

गोखले एज्युकेशन सोसायटी कॉलेज ऑफ एज्युकेशन
अॅन्ड रिसर्च, परेल मुंबई

प्रस्तावना

जग प्रसिद्ध फ्रेंच तत्वज्ञ जिन जॅक रूसो असे म्हणतो 'व्यक्तीने कोणत्याही संस्थेचा सभासद म्हणून जगू नये .नागरिक म्हणून ही जीवन जगू नये .तर व्यक्तीने मानव म्हणून जगावे .नागरिक व मानव यांत निवड करण्याची वेळ आली तर मानव हाच श्रेष्ठ मानून त्याची निवड करावी' मानवी हक्कांची हाक आपल्या सोशल कॉन्ट्रॅक्ट या ग्रंथात रूसो ने दिली होती .

मानवी हक्क हे जागतिक स्तरावरचा विचार आहे . मानवी हक्क संभाषण ही प्राचीन स्वातंत्र्य संकल्पनेची नवीन रचना आहे . आणि खर्या अर्थाने मानवाशी व मानवी जीवनाशी ते जवळचा संबंध दाखवते .प्रत्येक व्यक्तीने मानवी हक्क हे आत्मसात केलेले दिसतात .

मानवी हक्कांचा उगम

मानवी हक्कांचा उगम पाहताना पुढील टप्पे लक्षात घ्यावे लागतात .

१. इंग्लंडमध्ये पारित झालेले मॅगना कार्य (हक्कांची सनद) इ.स.१२१५, पिटिशन ऑफ सन्द् हक्कांविषयक निवेदन १६२८ त्याचबरोबर बिल ऑफ राईट्स इ.स.१६८९ या कायद्याचा महत्वपूर्ण टप्पे म्हणून निर्देश करता येईल . फ्रेंच राज्य क्रांतीतील मानव आणि नागरिक यांच्या हक्कांचे घोषणापत्र १/८९, अमेरिकेतील हक्कांची सनद १७९१ .

मानवी हक्कांचा अर्थ

मानवी हक्कांचा विचार करता ढोबळपणे आपल्यासमोर राष्ट्रसंघाने जाहीर केलेले सैद्धांतिक व कायदेशीर हक्क येतात .मानवी हक्कांमध्ये अंतर्भूत होणारे हक्क म्हणजे जगण्याचा हक्क, अन्न, वस्त्र, निवारा, अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य, हिसेंपासून मुक्तता, धार्मिक स्वातंत्र्य इ . होत .

मानवी हक्क शिक्षण

मानवी हक्क शिक्षण म्हणजे लोकांनी वैयक्तिकरित्या आणि गटांमध्ये स्वतःला मानवी हक्कांचे उल्लंघन करण्या-यांपासून संरक्षण मिळविण्यासाठी आणि त्यांनी केलेल्या चुका सुधारण्यासाठी ज्ञान आणि दृष्टिकोन प्राप्त करणे, सहका-यांना कशाप्रकारे वागणूक द्यावी, त्यांच्या हक्कांचे संरक्षण कसे करावे, त्यांना संपूर्ण विकास समान संधी कशी मिळवून द्यावी यांचा समावेश मानवी हक्क शिक्षणात केला जातो .

संशोधनाची गरज

सदर संशोधनाची गरज ही आजच्या एकविसाव्या शतकातील महत्वाची गरज मानली जाते .यामध्ये प्राथमिक शिक्षणापासून ते उच्च महाविद्यालयीन शिक्षणापर्यंत या घटकाचे शिक्षण असणे गरजेचे आहे .सदर संशोधनाचा विषय हा विविध विद्याशाखेतील पदवी महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेसंबंधी तुलनात्मक अभ्यास करणे असे आहे .

सदर संशोधनाची गरज ही मानवी हक्कांच्या जागृततेसंबंधी तुलनात्मक अभ्यास असून विविध विद्याशाखेतील कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या गरजेशी संबंधित आहे. यामध्ये विविध विद्याशाखेतील महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची गरज लक्षात घेऊन मानवी हक्कांच्या जागृततेसंबंधी अभ्यास करणे आवश्यक आहे. तरी सदर संशोधन गरजेशी संबंधित असल्याने त्यासाठी समस्याची निवड केले आहे.

शीर्षक

विविध विद्याशाखेतील पदवीधर विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांच्या जागृततेचा तुलनात्मक अभ्यास

संशोधनाचे कार्यात्मक व्याख्या

१. **मानवी हक्क जाणीव जागृती** : सदर संशोधनात मानवी हक्क जाणीव जागृती म्हणजे विद्यार्थ्यांचे मानवी हक्कांशी संबंधित माहिती व दस्तऐवज, मानवी हक्कांची संकल्पना, मानवी हक्कांचे उल्लंघन व अडथळे याविषयीचे ज्ञान होय.
२. **पदवीधर विद्यार्थी** (तृतीय वर्षातील विद्यार्थी)
३. **विविध विद्याशाखा** : कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखा

संशोधनाचे गृहितके

१. मानवी हक्कांच्या जागृततेचा विविध विद्याशाखेतील पदवी महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना माहिती असावी.

संशोधनाची चले

सदर संशोधनाचा अभ्यास वर्णनात्मक स्वरूपात आहे. त्यामुळे खालील चलांचा समावेश केला आहे.

१. लिंग (पुरुष व स्त्री)
२. वास्तव्याचे ठिकाण (ग्रामीण व शहरी)
३. महाविद्यालय प्रकार (अनुदानित व विनाअनुदानित)
४. विद्याशाखा (कला, वाणिज्य व विज्ञान)

संशोधनाची उद्दिष्टे

१. मुंबई विद्यापीठाशी संलग्नित विविध विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा अभ्यास करणे.
२. कला विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा लिंगानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे.
३. वाणिज्य विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा लिंगानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे.
४. विज्ञान विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा लिंगानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे.
५. कला विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा वास्तव्याच्या ठिकाणानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे.
६. वाणिज्य विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा वास्तव्याच्या ठिकाणानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे.
७. विज्ञान विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा वास्तव्याच्या ठिकाणानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे.
८. कला विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा महाविद्यालयाच्या प्रकारानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे.

९. वाणिज्य विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा महाविद्यालयाच्या प्रकारानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे .
१०. विज्ञान विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्कांच्या जागृततेचा महाविद्यालयाच्या प्रकारानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे .
११. कला, वाणिज्य आणि विज्ञान विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांच्या जागृततेचा एकुण विद्यार्थ्यां नुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे .

संशोधनाची परिकल्पना

१. कला विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्कांच्या जागृततेत लिंगानुसार लक्षणीय फरक नाही .
२. वाणिज्य विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्कांच्या जागृततेत लिंगानुसार लक्षणीय फरक नाही .
३. विज्ञान विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्कांच्या जागृततेत लिंगानुसार लक्षणीय फरक नाही .
४. कला विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्कांच्या जागृततेचा वास्तव्याच्या ठिकाणानुसार लक्षणीय फरक नाही .
५. वाणिज्य विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्कांच्या जागृततेचा वास्तव्याच्या ठिकाणानुसार लक्षणीय फरक नाही .
६. विज्ञान विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्कांच्या जागृततेचा वास्तव्याच्या ठिकाणानुसार लक्षणीय फरक नाही .
७. कला विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्कांच्या जागृततेचा महाविद्यालयाच्या प्रकारानुसार लक्षणीय फरक नाही .
८. वाणिज्य विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्कांच्या जागृततेचा महाविद्यालयाच्या प्रकारानुसार लक्षणीय फरक नाही .
९. विज्ञान विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्कांच्या जागृततेचा महाविद्यालयाच्या प्रकारानुसार लक्षणीय फरक नाही .
१०. कला, वाणिज्य आणि विज्ञान विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांच्या जागृततेचा एकुण विद्यार्थ्यां नुसार लक्षणीय फरक नाही .

संशोधनाची व्याप्ती

१. सदर संशोधन मुंबई विद्यापीठाशी संलग्नित पदवी महाविद्यालयातील विविध विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांशी संबंधित आहे .
२. सदर संशोधनात शासकीय, अनुदानित व विनाअनुदानित पदवी महाविद्यालयांची निवड केली आहे .
३. सदर संशोधनामध्ये तीन विद्याशाखेतील कला, वाणिज्य व विज्ञान पदवी महाविद्यालयांचा समावेश केला आहे .
४. सदर संशोधन पदवी महाविद्यालयातील तिस-या वर्षातील विद्यार्थ्यांशी संबंधित आहे .
५. सदर संशोधनामध्ये मानवी हक्कांच्या जागृततेसंबंधी शहरी व ग्रामीण विभागातील विद्यार्थ्यांशी संबंधित आहे .
६. सदर संशोधनामध्ये कला, वाणिज्य व विज्ञान या विद्याशाखांचा समावेश केला आहे .

संशोधनाची मर्यादा

१. सदर संशोधनामध्ये ९०० विद्यार्थ्यांची नमुना निवड केली आहे .
२. सदर संशोधनात फक्त मराठी माध्यमांच्या महाविद्यालयांचा समावेश केला आहे .
२. शासकीय, अनुदानित व विनाअनुदानित पदवी महाविद्यालयांशी मर्यादित आहे .
३. सदर संशोधनामध्ये विधी महाविद्यालय, अभियांत्रिकी महाविद्यालय, वैद्यकीय महाविद्यालय या विद्याशाखांचा समावेश केलेला नाही .
४. सदर संशोधनामध्ये पदवी महाविद्यालयातील फक्त तिस-या वर्षातील विद्यार्थ्यांचा समावेश केला आहे .
५. संशोधनामध्ये दिवस पदवी महाविद्यालयांचा समावेश केला आहे . तसेच रात्र पदवी महाविद्यालयांचा समावेश केलेला नाही .

संबंधित संशोधन साहित्याचा आढावा

स्वतःच्या संशोधन विषयाशी निगडित असलेले साहित्य मिळवणे ही संशोधनाची एक पायरी आहे . ड्यूईने केलेल्या विश्लेषणापूर्वी झालेल्या कार्याचे सर्वेक्षण म्हणजे संशोधन प्रक्रियेची एक पायरी . अशा प्रकारचा अभ्यास फार महत्वाचा आहे . त्यामुळे तुलनात्मक माहिती उचीत संशोधन पद्धती व कार्यक्षम तंत्राबद्दल निश्चित कल्पना प्राप्त होते .

१. स्वाती बेनवाड (२०१८) भारतीय आदिवासी आणि मानवी अधिकार एक अभ्यास .

उद्दिष्टे:

१. आदिवासींना भारतीय संविधानाने कोणते अधिकार दिलेले हे जाणून घेणे .
२. आदिवासींना असलेल्या मानवी अधिकारांचा आढावा घेणे .

संशोधन पद्धती : प्रस्तुत शोध निबंधात माहितीचा संग्रह दुय्यम साधन सामुग्रीद्वारे केला आहे . त्यामध्ये मासिके संदर्भ ग्रंथ वृत्तपत्रे यांचा अवलंब केला आहे .

निष्कर्ष :

१. मानवी अधिकाराची आदिवासींना जाणीव करून त्यांच्यात जागृकता निर्माण करणे गरजेचे आहे .
२. आदिवासी जमातींना मुख्य प्रवाहात आणल्यास देशाच्या सर्वांगीण विकासात यांचे योगदान लाभेल .
३. सध्या प्रचलित असणारे कायद्यात सुधारणा करून गरजू लाभार्थ्यांना त्याचा लाभ मिळेल .
४. आदिवासींच्या अधिकार व सामाजिक दर्जा उंचावण्यासाठी प्रयत्न केल्यास निश्चितच त्यांच्या जीवनमानाचा दर्जा उंचावेल .

२. चंद्रप्रभा निकम (२०१८) मानवी हक्क उल्लंघन व भारतातील सद्यस्थितीचा आढावा .

उद्दिष्टे :

१. मानवी हक्क संकल्पना समजून घेणे .
२. मानवी हक्कांचे उल्लंघन अभ्यासणे .
३. भारतातील मानवी हक्क उल्लंघनाची सद्यस्थितीचा आढावा घेणे .

संशोधन पद्धती:

प्रस्तुत संशोधनासाठी द्वितीय स्रोतांच्या माध्यमातून तथ्य संकलित केलेले असून त्यासाठी वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा उपयोग केला आहे .

निष्कर्ष: कोणत्याही राज्याच्या सरकारला किंवा सरकारी यंत्रणेला नागरिकांच्या मानवी हक्कांचे उल्लंघन करता येणार नाही . त्याचप्रमाणे हक्कांपासून वंचितही ठेवता येणार नाही . मानवी हक्क आयोगाचा सामाजिक दृष्टिकोण आणि

आयोगाची भूमिका जन्माला येणारे प्रत्येकाचा विचार करते व संरक्षणाच्या दृष्टिने महत्वपूर्ण भूमिकाही पार पडताना दिसत आहे .

३. शिंदे एस.एस.(२०१८) नंदुरबार शहरातील कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखेतील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्क विषयी जाणीवांचा अभ्यास .

उद्दिष्टे :

१. नंदुरबार शहरातील कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखेतील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमधील मानवी हक्क विषयी जाणीवांचा अभ्यास करणे .

संशोधन पद्धती :

प्रस्तुत संशोधनात संशोधकास नंदुरबार शहरातील विद्यार्थ्यांचा मानवी हक्क विषयी सद्यस्थितीची माहिती जाणून घ्यावयाची असल्याने वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीतील संवेक्षण पद्धतीचा अवलंब केला आहे .

न्यादर्श : प्रस्तुत संशोधनात नंदुरबार शहरातील कला, विज्ञान शाखेतील ९० विद्यार्थी प्रस्तुत संशोधनाची न्यादर्श म्हणून निवड केली .

संशोधन साधने :

प्रस्तुत संशोधनात स्वयंनिर्मिती मानवी हक्क जाणीव जागृती चाचणीचे विकसन करण्यात आले होते .

निष्कर्ष :

१. विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांची मानवी हक्क विषयी जाणीव कला शाखेतील विद्यार्थ्यांपेक्षा अधिक दिसून येते .

२. विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांची मानवी हक्क विषयी जाणीव वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांपेक्षा अधिक दिसून येते .

भारताबाहेरील संशोधनाचा आढावा

१. लोथार म्युलर (१९९८) जर्मनीतील शाळेमधील 'मानवी हक्क शिक्षण' एक अभ्यास .

उद्दिष्टे :

१. युनेस्कोमधील शाळांमध्ये मानवी हक्क शिक्षणाचा चिकीत्सक अभ्यास करणे .

२. मानवी हक्क शिक्षणाशी संबंधित घटकांचा जाणिव जागृती करणे .

निष्कर्ष:

या संशोधनाच्या संदर्भात असा निष्कर्ष काढण्यात आला की नेहमीच्या शाळांमध्ये त्यापेक्षा मानवी अधिकार ज्ञान भावनिक सहभागी आणि विद्यार्थी भावना माध्यमातून माहिती जाणून देणारी पद्धती आहे . मानवी हक्क शिक्षणाशी संबंधित घटकांचा जाणिव जागृती त्यांच्या विद्यार्थ्यांना अधिक सोयीस्कर झाले नाही .

२. पीटर.डी.हार्ट (१९९७) यू एस ए मध्ये मानवी हक्क या प्रकल्पाचा भाग म्हणून एक सर्वेक्षण

उद्दिष्टे :

यू एस ए मध्ये प्रौढ आणि तरुण लोकांमध्ये मानवी अधिकारबद्दल जाणीवजागृती करणे .

निष्कर्ष :

या संशोधनामध्ये असा निष्कर्ष काढला आहे की मानवाधिकाराचे वैश्विक घोषणापत्र सर्व आफ्रिकन, अमेरिकन आणि लॅटिन लोकांनी ऐकले आहे . मानवी हक्क याबद्दल यू एस ए या देशातील विविध विभागामध्ये प्रकल्पाच्या माध्यमातून मानवी हक्काबद्दल जाणिव जागृती केलेले आहे . सदर संशोधनामध्ये असे सूचित करते की या अभ्यासाचे परिणाम यू एस ए मध्ये प्रौढ आणि तरुण लोक मानवी अधिकारबद्दल जाणीव आहे .

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधन हे वर्तमान काळाशी संबंधित असून मुंबईतील पदवी महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्क जागृततेचा तुलनात्मक अभ्यास सदर संशोधनाच्या माध्यमातून केला जाणार असल्यामुळे सदर संशोधनासाठी वर्णनात्मक सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब केला आहे .

न्यादर्श /नमुना निवड

सदर संशोधनामध्ये नमुना म्हणून सात पदवी महाविद्यालयातील ९०० विद्यार्थी यांचा नमुना निवड केले आहे . यामध्ये मुंबई विद्यापीठाशी संलग्नित (कला, वाणिज्य व विज्ञान)पदवी महाविद्यालय निवडले आहे .

संशोधनाची साधने

सदर संशोधनात शैक्षणिक साधने ही माहितीचे संकलन करण्यासाठी आवश्यक आहे . सदर संशोधनामध्ये माहितीचे संकलन ४ मानवी हक्कांच्या जागृततेसाठी तयार केलेली श्रेणी ही डॉ .विशाल सुद आणि डॉ .आरती आनंद (२००५)यांची सदर संशोधनासाठी शैक्षणिक साधने म्हणून वापर केला आहे . विविध विद्याशाखेतील (कला, वाणिज्य व विज्ञान) सात पदवी महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांच्या जागृततेसाठी प्रश्नावली या साधनांचा वापर केला आहे .

माहिती संकलनाची प्रक्रिया

प्रस्तुत संशोधनासाठी मुंबई विद्यापीठ संलग्नित सात पदवी महाविद्यालयामधून विद्यार्थ्यांचा प्रासंगिक नमुना निवड पद्धती वापरण्यात आली .संशोधकाने मुंबईतील वेगवेगळ्या प्रभागातील पदवी महाविद्यालयांना भेट देऊन त्या महाविद्यालयातील पदवीधर विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली .

माहितीचे विश्लेषणात्मक तंत्रे

सदर संशोधनामध्ये सांख्यिकी तंत्राचा उपयोग करून माहितीचे विश्लेषण केले आहे .तसेच माहितीचे वर्णनात्मक विश्लेषण करणे आवश्यक आहे .

संकलित माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी खालील संख्याशास्त्रीय पद्धतीचा उपयोग करण्यात आला .

- केंद्रीय प्रवृत्तीची परिणामे (मध्यमान, मध्यांक आणि बहुलक)
- विचलनशीलतेची परिमाणे (प्रमाण विचलन, शिखरदोष आणि विषमिता)

अनुमानात्मक विश्लेषणाची तंत्रे

सदर संशोधनामध्ये अनुमानात्मक विश्लेषण करण्यासाठी ANOVA तसेच 't' Test यांचा वापर करणे गरजेचे आहे .

संशोधनाचे महत्व

सदर संशोधनाचे महत्व हे उच्च शिक्षणामध्ये महत्वाचे असून त्याची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे . संशोधनाची समस्या ही विविध विद्याशाखेतील पदवी महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांशी निगडित असून यामध्ये मानवी हक्क जागृततेसंबंधी तुलनात्मक अभ्यास करणे महत्वाचे आहे .

मानवी हक्कांची जागरूकता वाढविण्याचे प्रभावी माध्यम शिक्षण आहे . मानवी हक्क शिक्षण ही फक्त दृष्टी नाही तर चांगला विश्व नागरिक घडविण्याचा राजमार्ग आहे . शाळेतून विद्यार्थी नागरिकत्वाची संकल्पना शिकतील व एकमेकांना समजण्यास शिकतील .मानवी हक्कांच्या शिक्षणाला केवळ एक स्वतंत्र विषय म्हणून औपचारिकपणे अभ्यासक्रमात समाविष्ट केले जाऊ नये तर अभ्यासक्रमाचा एक भाग म्हणून त्याचा विचार केला पाहिजे .

महाविद्यालयाच्या प्रकारानुसार लक्षणीय फरक दिसून येत नाही म्हणजेच अनुदानित व विनाअनुदानित यांची मानवी हक्कांच्या जागृततेमध्ये फरक दिसून येत नाही .

१० . कला, वाणिज्य आणि विज्ञान विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांच्या जागृततेचा एफ मूल्यानुसार निष्कर्ष व चर्चा

सदर संशोधनात असे दिसून येते की, कला, वाणिज्य आणि विज्ञान विद्याशाखेतील एकुण विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांच्या जागृततेमध्ये लक्षणीय फरक दिसून येत नाही म्हणजेच कला, वाणिज्य व विज्ञान यांची मानवी हक्कांच्या जाणीव जागृततेत समान दिसून येत नाही .

यावरून असे दिसून येते की, कला व विज्ञान या विद्याशाखेतील विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांची जागृतता ही समान दिसून येते .वाणिज्य विद्याशाखेचा मध्यमान सर्व विद्याशाखामध्ये सर्वात जास्त आहे .

संशोधनाच्या शिफारशी

१ . शिक्षकांसाठी शिफारशी

शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना मानवी हक्कविषयक जाणीवजागृती करून देणे सर्वात महत्वाचे आहे .त्यासाठी शिक्षकांनी स्वतः मानवी हक्कांची व कर्तव्याची अमलबजावणी केली पाहिजे .विद्यार्थी सर्वात जास्त अनुकरण हे शिक्षकांचे करतात .शिक्षकांनी सर्वप्रथम वर्ग साफ केलेला कचरा कचरापेटीत टाकायला पाहिजे .सामाजिक हक्कांची जाणिव करून दिली पाहिजे .

२ . विद्यार्थ्यांसाठी शिफारशी

विद्यार्थी हा सतत शिकत असतो .म्हणजे त्याची शिकण्याची वृत्ती ही नेहमीच जागरूक असते . विद्यार्थी हा अविरत अनेक बाबी शिकत असतो .आणि सगळ्यात जास्त तो त्याच्या शिक्षकाला गुरूला आदर्श मानत असतो व शिक्षकांचे अनुकरण करत असतो .म्हणून विद्यार्थ्यांकडून कसे वर्तन करवून घ्यावयाचे हे कार्य शिक्षकांचे असते .

३ . शिक्षण विभाग आणि अभ्यासक्रम मंडळाबाबत शिफारशी

अभ्यासक्रम मंडळावर सर्वात मोठी शिक्षणाची जबाबदारी असते .कारण अभ्यासक्रम मंडळाने बनवलेल्या अभ्यासक्रमातून विद्यार्थ्यांची जडणघडण होते .म्हणजेच शिक्षणाचा पाया हा अभ्यासक्रम मंडळ आहे असे म्हणण्यास हरकत नाही .

४ . पालकांसाठी शिफारशी

पालकांनी आपल्या पाल्याला मानवी हक्कांविषयीचे महत्व समजावून सांगितले पाहिजे .ते त्यांचे आदर्य कर्तव्य आहे .पालकांनी मुलांना दैनंदिन जीवनातही मानवी हक्कांच्या संदर्भात महत्व समजावून सांगितले पाहिजे .

५ . सामान्य प्रशासन व सामाजिक कार्यकर्त्यांसाठी शिफारशी

सामाजिक कार्यकर्ते आणि प्रशासकीय लोकांनी मानवी हक्कांसाठी सार्वजनिक जागरूकता कार्यक्रम तयार केला पाहिजे आणि त्यासाठी विद्यार्थ्यांना मानवी हक्क दिवस साजरा करणे यासारखे उपक्रम व कार्यक्रम करण्यास भाग पाडले पाहिजे .

पुढील संशोधनासाठी सूचना

- १ . विविध राज्यातील विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांच्या जागृततेचा अभ्यास करणे .
- २ . विविध विभागातील विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे .
- ३ . विविध स्तरांवरील विद्यार्थ्यांच्या मानवी हक्कांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे .

संदर्भसूची**मराठी पुस्तके**

१. बोरसे शीला (२०००) मजकूर मानवी हक्क अवमूल्यन आणि विरूपण, नित्यनूतन प्रकाशन, पूणे .
२. जगताप .ह.ना . (२००७) शिक्षणातील नवप्रवाह व नवप्रवर्तने, नित्यनूतन प्रकाशन, पूणे .
३. पांडे .एस . (२००५) शिक्षक आणि शिक्षक मानवी हक्क जागृती, नित्यनूतन प्रकाशन, पूणे .
४. उपासनी .ना .के . (१९६४) शैक्षणिक कृती संशोधन महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम मंडळ, पुणे .
५. भिंताडे . वि . (२००७) शैक्षणिक संशोधन पद्धती, नित्य नूतन प्रकाशन, पूणे .
६. कदम . चा .प . (२००७) शैक्षणिक संख्याशास्त्र, नूतन प्रकाशन, पूणे

इंग्रजी पुस्तके

1. Archer, Robert. 2009. Introduction to the Special Issue: Where is the Evidence? Journal of Human Rights Practice, Vol-1, No:3,
2. Anand, V. K. (2001) Human Rights. Faridabad: Allahabad Law Agency
3. Ahman, J.S. (1968). Testing Student Achievement and Aptitude. Washington: The Centre for Applied Research in Education

वेबसाईट

1. www.eric.edu.com
2. www.shodhaganga.com